

**ՈԱՋՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՎԱՐԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ԱՆՁՆԱՅԻՆ
ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ**

*Ս. Ս. ԲԱՂԴԱՍՍԱՐՅԱՆ, ՀՀ ՊԿԱ-ի կառավարման հոգեբանության
ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ ՊՆ ՊԱՀՀ-ի ռազմավարական
առաջնորդության և կառավարման հետազոտությունների կենտրոնի
գիտնական-վերլուծաբան*

Ռազմավարական առաջավարների գործունեության բնույթը կապված է ռիսկերի, հուզական լարվածության, ստրեսի, անորոշությունների հետ, և, հետևաբար, նրանց անհրաժեշտ մի շարք անձնային հատկությունների զարգացումը հույժ կարևոր խնդիր է պետական և ռազմական համակարգերում նրանց արդյունավետ գործունեությունն ապահովելու համար: Ռազմավարական առաջավարն այն պաշտոնատար անձն է, որը կազմում է ռազմավարական պլաններ, մշտազննում և վերլուծում է պետական կամ ռազմական կառույցի ներքին և արտաքին միջավայրը, գնահատում է ռիսկերը, հնարավորությունները և կայացնում որոշումներ:

Ամերիկացի պետական և ռազմական գործիչ, Եվրոպայում ՆԱՏՕ-ի Միացյալ զինված ուժերի առաջին Գերագույն գլխավոր հրամանատար, ԱՄՆ-ի 34-րդ Նախագահ Դուայտ Դեյվիդ Էյզենհաուերը այդ բարձր պաշտոնին հասավ և դաշնակիցների զորահրամանատարների հարգանքը վայելեց շնորհիվ այն բանի, որ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին բազմիցս դրսևորել էր ստեղծված իրավիճակն արագ ու ճիշտ գնահատելու, հարմարումային և նորամուծական ռազմական մշակույթ ձևավորելու, ցանկացած իրադրությունում հավասարակշռություն և սառնասրտություն պահպանելու իր ունակությունները: Նա ռազմավարական առաջավարի վառ օրինակներից է¹:

Ռազմական բնագավառի չինացի ականավոր տեսաբան Սուն Ցզին (մ. թ. ա. 6-րդ դար) համարում էր, որ պետք է մեծ նշանակություն տալ զորավարի անձնային հատկություններին, քանի որ դրանք են պայմանավորում պատերազմի ընթացքն ու արդյունքները: Ըստ նրա՝ զորավարը պետք է օժտված լինի *քաջությամբ, մարդասիրությամբ, արդարամտությամբ*²:

Ռազմական բնագավառի դասական, գերմանացի գեներալ ու տեսաբան

¹ Stu "Strategic leadership: Primer for senior leaders". Ed. by Tom Galvin, Dale Watson. Ed. 4. U.S. Army War College, 2019, P. 14:

² Stu *Սուն Ցզի*, Երկ ռազմարվեստի մասին: Ե., 2020, էջ 44:

Կլաուզկիցը շեշտում էր, որ հրամանատարը պետք է ունենա ազնվության, կայունության և վճռականության առաքինություններ, որպեսզի որոշումների կայացման ժամանակ հույզերին թույլ չտա դեկավարել իրեն: Հրամանատարը պետք է իր հույզերը կարողանա օգտագործել ենթականերին ոգեշնչելու համար և երբեմն զսպել դրանք՝ իր դատողությունների տրամաբանվածությունն ապահովելու համար³:

Հայ ռազմական հոգեբան, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր Վ. Մարգարյանն իր «Մարտական գործունեության հոգեբանական հիմքերը» աշխատության մեջ և մի շարք հոդվածներում ներկայացրել է ռազմավարական առաջավարներին անհրաժեշտ անձնային հատկությունների այն խումբը, որն իր կարծիքով վճռորոշ է մասնագիտական և պրակտիկ գործունեության համար: Դրանք են *բարոյական կայունությունը, կարգապահությունը, աշխատասիրությունը, կամքը, կոլեկտիվիզմի և բարձր պատասխանատվության զգացումները*, որոնց ձևավորմանը նպաստող առանցքային մեթոդներ է համարել կանոնավոր համալսարանական կրթությունը, վերապատրաստումները և բազմատեսակ աշխատանքային փորձը⁴:

Ի տարբերություն ռազմավարական առաջավարից, առաջավարը խմբի այն անդամն է, որը որևէ կոնկրետ խնդիր կարգավորելու ժամանակ ստանձնում է խմբային գործունեության կազմակերպչի դերը:

Դեռ անտիկ ժամանակաշրջանից սկսած շատ հեղինակավոր մտածողներ (Պլատոն, Արիստոտել, Մաքիավելի և ուրիշներ) պատմական հարցերում առանձնահատուկ ուշադրություն էին դարձնում առաջավարին բնորոշ անձնային հատկությունների զարգացման խնդրին նշելով, որ իրական առաջավարը պետք է լինի արդարացի, խելամիտ, չափավոր և հեռատես⁵:

Նոր ժամանակների (20-րդ դարի վերջի) ամերիկացի հոգեբան Ռ. Ստոգդիլն առաջավարի անձնային հատկությունների շարքում նշել է որպես՝

- *Ֆիզիկական հատկություններ* եռանդուն, առողջ, ուժեղ լինելը,
- *անձնային հատկություններ* հարմարունակությունը, ինքնավստահությունը, հեղինակավորությունը, նպատակասլացությունը,
- *մտավոր հատկություններ* ճիշտ որոշումներ կայացնելու ունակությունը, ստեղծարար մտածողությունը⁶:

³ Տես *David S. Abrahams*. Emotional Intelligence and Army Leadership: Give It to Me Straight! "Military Review", March-April 2007, Vol. 87, Issue 2:

⁴ Տես, օրինակ, Վ. Մարգարյան, Մարտական գործունեության հոգեբանական հիմքերը: Ե., 2009, էջ 92–103, *նույնի*՝ Սպայի անձնավորության ձևավորման հարցի շուրջ: «ՀԲ» 2004, հմ. 3–4:

⁵ Տես, օրինակ, *Платон*. Собрание сочинений. В 4-х томах, т. 3: «Государство». М., 1994, сс. 79–420, *Аристотель*. Сочинения. В 4-х томах, т. 3: «Политика». М., 1981, сс. 381–644, Ն. Մաքիավելի, Տիրակալը: Ե., 2010, էջ 54–57:

⁶ Բերված է ըստ՝ *Л. Н. Коньшева*. Лидерские качества личности и условия их формирования: историко-педагогический аспект. «Сибирский педагогический журнал», 2007, № 15:

Ըստ նրա՝ առաջավարի անձնային հատկությունները գնահատելու և ըստ այդմ զարգացնելու նպատակով ուսումնական հաստատություններում պետք է մշակվեն համապատասխան ծրագրեր, որոնց շրջանակներում կազմակերպվեն վերապատրաստումներ, անհատական հոգեբանական վարժանքներ:

Հիմնվելով Ռ. Ստոգդիլի ուսումնասիրությունների վրա՝ առաջավարի համար զարգացում պահանջող մի շարք անձնային հատկություններ է ներկայացնում Ռ. Կրիչևսկին: Դրանք են *գերիշխողությունը (դոմինանտություն), ինքնավստահությունը, հուզական հավասարակշռվածությունը, ստրեսակայունությունը, պատասխանատվությունը (պատասխանատու վերաբերմունք), պրոբլեմների կարգավորման գործում ցուցաբերվող հուսալիությունը, անկախությունը, հաղորդասիրությունը, նախաձեռնողականությունն ու ստեղծարարությունը*⁷:

Կրիչևսկին այս հատկությունների ձևավորմանը նպաստող հիմնական մեթոդ համարում է պարբերական մասնակցությունը հատուկ հոգեբանական վարժանքներին (թրեյնինգ)՝ կարևորելով ինքնակատարելագործվելու, ամեն օր իր անձի հոգեբանական կերպարը կերտելու առաջավարի ծգտումը:

Ա. Կարպովն առանձնացնում է առաջավարի մասնագիտական գործունեության հաջողությունն ապահովող հետևյալ անձնային հատկությունների շարքը. *եռանդունություն, ինքնավստահություն, նպատակասլացություն, նրբանկատություն (չափի զգացում, միջանձնային հարաբերություններ կառուցելու ունակություն), պահանջկոտություն, ճկունություն, ստեղծարարություն, զարգացած կռահողականություն, հումորի զգացում (խմբում տիրող հոգեբանական մթնոլորտի վրա դրական ներգործություն)*⁸:

Ըստ Կարպովի՝ այս անձնային հատկությունների ձևավորումը նպաստում է արդյունավետ կերպով կառավարային գործունեություն վարելուն, իսկ անձնային հատկությունների ձևավորման եղանակների շարքում առանձնացնում է կրթությունը:

Ռեսուրսասիրելով առաջավարի անձնային հատկությունների վերաբերյալ տարբեր հետազոտողների մասնագիտական կարծիքները՝ կարող ենք նշել, որ դրանց մեծ մասը կառավարային գործունեության մեջ ցանկալի արդյունքի հասնելու համար կարևորում է կամային հատկությունները, ստեղծարար մտածողությունը, իրեն կառավարելու կարողությունը, ինքնավստահությունն ու ինքնուրույնությունը՝ միևնույն ժամանակ, բարձր գնահատելով մասնագիտական գիտելիքների և հմտությունների զարգացածության աստիճանը:

Այսպիսով առաջավարին և ռազմավարական առաջավարին անհրաժեշտ անձնային հատկությունները հիմնականում համընկնում են, միակ

⁷ Ств Р. Л. Кричевский. Если Вы – руководитель... Элементы психологии менеджмента в повседневной работе. М., 1998, с. 25:

⁸ Ств А. В. Карпов. Психология менеджмента. Учебное пособие. М., 2005, с. 327–328:

տարբերությունն այն է, որ ռազմավարական առաջավարի անձնային հատկությունների համախմբում առանձնակի նշանակություն է տրվում ռազմավարական մտածողությանը և ղեկավարելու ունակություններին: Ռազմավարական մտածողությունը բնորոշվում է որպես նպատակակենտրոն, ապագայամետ և սկսում է ձևավորվել կազմակերպության մարտավարական և օպերատիվ միջավայրում⁹:

Ղեկավարման ունակություններն են *խոր իրավիճակային ըմբռնումը, ռազմավարական և համոզողական հաղորդակցային հմտությունները, համակարգայնորեն մտածելու ընդունակությունը*: Ղեկավարման հրամայականն է փոփոխության անհրաժեշտության գիտակցումը երկարաժամկետ հեռանկարներում կազմակերպության և դրա առաքելության համար տնտեսական, քաղաքական, ֆինանսական կամ տեխնոլոգիական իրադրությունների ի հայտ բերմամբ ու գնահատմամբ¹⁰:

Ընդսմին առաջավարը, գտնվելով իշխանական աստիճանակարգության համակարգում, պետք է կարողանա ճիշտ որոշել իր տեղն ու դերը, ինչի համար պետք է պահպանի կառավարման հետևյալ կանոնները.

- *գործունակության սկզբունքը*, այսինքն ոչ թե քաղաքական իրադրությունը պետք է կառավարի նրան, այլ ինքը պետք է կառավարի քաղաքական իրադրությունը,
- *«բացարձակ ճշմարիտ» լինելու իրավունք չունենալու սկզբունքը*, այսինքն առաջավարը պարտավոր է իր գործունեության արդյունքների վերաբերյալ պարբերաբար հաղորդել տեղեկություններ, պահպանել կառավարվող զանգվածներից այնպիսի հեռավորություն, որը նրան չի օտարի իրականությունից, և այլն,
- *միասնության սկզբունքը*, այսինքն առաջավարի ուժը պայմանավորված է քաղաքական կառավարման համակարգում խմբային միասնության տրամաբանության պահպանմամբ,
- *հանդուրժողականության սկզբունքը*, այսինքն համբերատար, բարի կամեցողությամբ տոգորված առաջավարը հնարավորություն ունի կանխելու հասարակական ու կառավարային ագրեսիան,
- *«ինքնա» նախաձեռնի սկզբունքը*, այսինքն առաջավարը պետք է ունակ լինի ինքնարարման, ինքնակառավարման, ինքնակազմակերպման, ինքնապաշտպանության, ինքնավերլուծության, ինքնակրթության,
- *լեզհտիմության սկզբունքը*, այսինքն առաջավարի գործունեությունը չպետք է վերածվի կամայականության,
- *ներքին ազատության սկզբունքը*, այսինքն անհրաժեշտ է վերլուծել, արդյոք ազատ է առաջավարի «Ես»-ը, թե ոչ,
- *չափի սկզբունքը*, այսինքն պետք է պահպանված լինի նպատակի, միջոցների և անձնական ապահովման չափավորությունը¹¹:

⁹ Տես "Strategic leadership: Primer for senior leaders", PP. 62–64:

¹⁰ Տես Զ. Սյուկան, Կառավարման և ղեկավարման դերը բարդ տուրբուլենտ կազմակերպական միջավայրում: «ՀԲ», 2012, հմ. 1–2:

¹¹ Տես Մ. Մարգարյան, Քաղաքական լիդերություն: Ե., 2017, էջ 195–199:

Ոազմավարական առաջավարի անձնային հատկությունների ձևավորմանը նպաստում են հետևյալ եղանակներն ու միջոցները.

- *կրթության շարունակականության ապահովում*: Խոր մասնագիտական գիտելիքները որոշիչ դեր են խաղում անձնակազմի կառավարման գործում, նպաստում են ինքնավստահության, համարձակության ձևավորմանը: Դասավանդման և ուսումնառության մեթոդներն են՝ «կլոր սեղան-քննարկումները», «ռազմավարական խաղերի կազմակերպումը», «իրավիճակային խնդիրների քննարկումները (քեյս-մեթոդ)», «խմբային վարժությունները», «հրավիրված մասնագետների հետ հանդիպումները» և այլն: Օրինակ ՀՀ ՊՆ Պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարանը «Պետության ռազմական անվտանգություն» գերատեսչական ակադեմիական վերապատրաստման դասընթացի շրջանակում կիրառում է վերը նշված բոլոր մեթոդները՝ նպատակ ունենալով ծավալուն և խորացված գիտելիքների փոխանցման միջոցով ձևավորել ռազմավարական, քննադատական մտածողություն, դատողական վերլուծական միտք,
- *գործնական պարապմունքներ*, այսինքն պարբերական մասնակցություն ռազմավարական, օպերատիվ, մարտավարական գորավարժություններին, ռազմավարական խաղերին: Այս մեթոդը հնարավորություն է տալիս կատարելագործելու մասնագիտական ունակությունները, բարոյահոգեբանական վիճակը, միևնույն ժամանակ նպաստում է ծայրահեղ իրավիճակներում արագ կողմնորոշվելու, իրավիճակին ճիշտ արձագանքելու, հարմարվելու ունակությունների զարգացմանը: Այս գործում ներգրավված անձնակազմի անդամների պատասխանատվության զգացումը բարձր է լինում յուրաքանչյուր խնդրի կատարման ժամանակ,
- *գործնական դասընթացներ*, որոնց շրջանակում իրականացվում են հետևյալ միջոցառումները.
 1. հոգեբանության մեջ հայտնի մեթոդների կիրառում, անձնային հատկությունների (հուզական բանականություն¹², ստրեսսկայունություն, կամային հատկություններ, ստեղծարար մտածողություն) արտահայտվածության աստիճանի գնահատում (թեստավորում),
 2. գործնական դասընթացներում կիրառվում են ակտիվ ուսուցման մեթոդներ, այդ թվում՝ դերային խաղեր, իրավիճակների վերլուծություն, հոգեբանական վարժանքներ,
 3. ավարտական փուլում կատարվում է կրկնակի թեստավորում՝ անձնային հատկությունների զարգացմանը միտված միջոցառումների արդյունքների գնահատմամբ: Փորձը ցույց է տալիս, որ գործնական դասընթացի սկզբում և վերջում կատարված թեստավորումների արդյունքներն զգալի չափով տարբեր են, ինչը խոսում է այս մեթոդի մեծ արդյու-

¹² Հուզական բանականության մասին հանգամանորեն տես Ս. Բաղդասարյան, Ղեկավարի, հրամանատարի հուզական բանականությունը որպես արդյունավետ կառավարման կարևոր գործոն: «ՀԲ», 2019, հմ. 4:

նավետության մասին: Վերջին տարիներին ՀՀ պետական կառավարման համակարգում կատարվել են հանրային ծառայողների անձնային հատկությունների ուսումնասիրություններ, որոնք հնարավորություն են տալիս եզրակացնելու, որ գործնական դասընթացների միջոցով կարելի է զարգացնել մասնակիցների ստեղծարարությունը, գծտային իրավիճակներում վարքի ձկունությունը, հուզական բանականությունը, ժամանակը կառավարելու ունակությունը¹³,

- ներկայումս առանձնահատուկ ուշադրության է արժանացել ռազմավարական առաջավարի *ստեղծարար մտածողությունը*, մասնավորապես՝ պրոբլեմների կարգավորման այլընտրանքային տարբերակներ առաջարկելու, միջավայրի փոփոխություններին արագ արձագանքելու, գործունեության ձկուն ռազմավարություններ մշակելու և իրագործելու, ճիշտ որոշումներ կայացնելու առումով: Ստեղծարար մտածողության ձևավորմանը նպաստող արդյունավետ մեթոդների շարքն են դասվում «ուղեղային գրոհ», «մտածողական քարտեր», «Դը Բոնոյի վեց գլխարկները», «ՈՒ՛լտ Դիսնեյի մտքի աթոռներ» և այլ վարժություններ¹⁴, որոնք ենթադրում են խմբային աշխատանք և պետք է պարբերաբար անցկացվեն առաջավարի հատկություններն ամրապնդելու համար:

Ներկայումս ՀՀ-ում գործող մասնավոր կազմակերպություններում մեծ նշանակություն է տրվում աշխատողների ստեղծարար մտածողության զարգացմանը, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս ծայրահեղ իրավիճակներում գտնվելու դեպքում արագ որոշում կայացնելու, կիրառելու կոլեկտիվում գծտությունների կանխարգելման ոչ սովորական միջոցներ: Տվյալ առնչությամբ հարկ ենք համարում նշել, որ այս հատկությունն ըստ էության անհրաժեշտ է բոլոր ոլորտներում, քանի որ կյանքի արագընթացության պայմաններում մշտապես բոլոր մակարդակներում պետք է լինում անհապաղ արձագանքել անկանխատեսելի իրադրություններին և ընտրել վարքի համապատասխան ռազմավարություն, ինչը կարելի է անել միայն ստեղծարար մտածողության շնորհիվ: Ընդ որում, դրա զարգացման կարիքն ունեն հատկապես պաշտպանական ոլորտի ռազմավարական առաջավարները, քանի որ այստեղ հապաղումը կամ սխալ որոշումը հղի են առավել կործանարար հետևանքներով: Այսպես. Ղազախստանի ազգային մանկավարժական համալսարանի հայտնի գիտնականներ Օ. Սանգիլբաևը և Բ. Սակտագանովը, կատարելով ուսումնասիրություններ, եկել են հետևյալ եզրակացության. *բարձրագույն ռազմական ուսումնական հաստատություններում պետք է քայլեր ձեռնարկվեն ունկնդիրների՝ որպես ապագա ռազմավարական առաջավարների հաղորդակցային հմտությունների, վերլուծական*

¹³ Տես Ռ. Աղուզումցյան, Լ. Պետրոսյան, Ս. Պողոսյան, Ա. Խաչատրյան, Կառավարչական որակների զարգացման հոգեբանական օրինաչափությունները: Ե., 2017, էջ 94–112:

¹⁴ Տես Ս. Պողոսյան, Ստեղծարար կառավարում: Ե., 2018, էջ 35:

և ստեղծարար մտածողության ձևավորման ուղղությամբ: Դա նպաստում է ծառայողական պարտականությունների հաջող կատարմանը, բազմապիսի պրոբլեմների կարգավորման գործում պատասխանատու և ձեռնհաս լինելուն¹⁵:

Ապագա ռազմավարական առաջավարները, ընդունվելով բարձրագույն ուսումնական կամ ռազմաուսումնական հաստատություններ, բաշխվում են ըստ մասնագիտությունների՝ ընդհանուր զարգացածության և ֆիզիկական պատրաստականության մակարդակների հաշվառմամբ: Կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է նաև ուսման ընթացքում համապատասխան թեստերի կիրառմամբ որոշել նրանց անձնային հատկությունների զարգացածության մակարդակը: Դա պետք է արվի երեք փուլով՝ ուսումնառության առաջին ամիսներին, առաջին կուրսի վերջում և վերջնականը՝ երկրորդ կուրսի վերջում, այնուհետև ստացված արդյունքների հիման վրա պետք է կազմվի յուրաքանչյուր ունկնդրի անձնային հատկությունների «հոգեբանական անձնագիրը», որը հնարավորություն կտա ուսման երկու տարիների ավարտից հետո հստակ կերպով որոշելու յուրաքանչյուր սովորողի նեղ մասնագիտական ուղղվածությունը՝ առանձին մասնագիտությունների համար անձնային հատկությունների հաշվառմամբ:

Նպատակահարմար է «հոգեբանական անձնագիրը»՝ որպես օրինական փաստաթուղթ, կցել ավարտական վկայականին կամ դիպլոմին: Տվյալ «անձնագիրը» կարող է հիմք ծառայել հետագայում յուրաքանչյուր մասնագիտության համար հոգեկանագիր կազմելու համար*:

Այսպիսով՝ կառավարման հոգեբանության տեսանկյունից ռազմավարական առաջավարների անձնային հատկությունների ձևավորումն ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ կարգավորում է, մի կողմից, գործունեության արդյունավետության, մյուս կողմից՝ նրանց մասնագիտական և անձնային զարգացման խնդիրները: Այս հատկությունների ձևավորմամբ պայմանավորված են ռազմավարական առաջավարի մասնագիտական պատրաստականությունը, անձնակազմը կառավարելու ունակությունը, որոնց համատեղ ազդեցությունը ստորաբաժանումների, զորամասերի և զորամիավորումների հաջող գործունեության գրավականն է:

¹⁵ Տես *Օ. Ս. Сангилбаев, Б. К. Сактаганов. Характеристика развития креативного мышления курсантов. «Теоретическая и экспериментальная психология», 2011, т. 4, № 4:*

* Հոգեկանագիրը (*պսիխոգրամա*) մասնագիտության հոգեբանական դիմանկարն է, որը ներկայացվում է տվյալ մասնագիտության համար արդիական հոգեբանական գործառնությունների խմբով: Դրանում առանձնացվում և ներկայացվում են մարդու այնպիսի հատկությունները, որոնք անհրաժեշտ են տվյալ աշխատանքային գործունեությունը հաջող կատարելու համար (տես *Ռ. Աղուզումցյան, Լ. Պետրոսյան, Ս. Պողոսյան, Կառավարման հոգեբանության գործնական ուղեցույց: Ե., 2018, էջ 37–38*):

ВОЕННОЕ ЛИДЕРСТВО

**К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ,
ПРИСУЩИХ СТРАТЕГИЧЕСКОМУ ЛИДЕРУ**

*С. М. БАГДАСАРЯН, аспирант кафедры психологии управления ГАУ РА,
ученый-аналитик Центра исследований стратегического лидерства
и управления НИУО МО РА*

РЕЗЮМЕ

Деятельность стратегических лидеров связана с рисками, эмоциональным напряжением, стрессами, неопределенностью. Поэтому для обеспечения эффективности их деятельности в государственной и оборонной системах развитие необходимых им личностных качеств является исключительно важным и, в то же время, очень сложным делом. Для стратегического лидера, в отличие от просто лидера, особое значение придается наличию стратегического мышления и навыкам руководства, для развития которых необходимы непрерывность образования, организация практических занятий и курсов, а также целевых тренировок.

В настоящее время большое внимание, особенно в оборонной сфере, уделяется проблеме развития у стратегических лидеров творческого мышления, поскольку именно здесь промедление или принятие неправильного решения чреваты гибельными последствиями, в то время как творческое мышление способно обеспечить быстрое и адекватное реагирование на мгновенные изменения среды, разрабатывать и осуществлять гибкие стратегии деятельности, принимать правильные решения. Творческое мышление также возможно развивать специальными упражнениями и тренингами.

MILITARY LEADERSHIP

**TO THE ISSUE OF THE DEVELOPMENT OF PERSONAL SKILLS
INHERENT IN A STRATEGIC LEADER**

*S. M. BAGHDASARYAN, Graduate Student, Chair of Psychology of Governance,
the PAARA, Research Fellow, Center for Research on Strategic Leadership
and Management, NDRU, MOD, RA*

SUMMARY

The activity of strategic leaders involves risks, emotional tension, stresses, uncertainty. Therefore, for ensuring the efficiency of their activity in the state and defense systems, the development of the personal skills

necessary for them is exclusively important and, at the same time, very knotty. For a strategic leader, unlike just a leader, special importance is attached to the strategic thinking and leadership skills, the development of which requires the continuity of education, the organization of workshops and courses, as well as targeted trainings.

Currently, much attention, especially in the defense sphere, is paid to the problem of developing creative thinking among strategic leaders, as that is where delaying or making a wrong decision are fraught with disastrous results, while creative thinking is able to provide a quick and adequate response to instant changes in the environment, to develop and implement flexible strategies of activity, and make the right decisions. Creative thinking can also be developed with special exercises and trainings.